

С. С. НАГОРНИЙ, Д. С. НАГОРНИЙ

РЕЛІГІЯ ЯК ОДНА З ГОЛОВНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Відзначимо, що Конституцією України закріплене важливе положення про те, що в Україні церква відокремлена від держави, а школа від церкви і що жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Також 23 квітня 1991 р. в Україні було прийнято базовий закон, що регулює усі правовідносини, пов'язані зі свободою совісті і діяльністю релігійних організацій — Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”. Іншим важливим законом, що регулює правовідносини віруючих і держави, є також Закон України “Про альтернативну (невійськову) службу”, прийнятий 12 грудня 1991 р.

Загалом щороку спостерігається динаміка зростання релігійних організацій. Так, за роки незалежної України релігійна мережа зросла майже вдвічі.

Зокрема, можемо відзначити той факт, що відбуваються регулярні зустрічі Президента України та вищих посадових осіб держави з членами Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій. Під час цих зустрічей було розглянуто низку актуальних проблем державно-церковних взаємин, діяльності релігійних організацій. Також зазначимо, що Президент України дав низку конкретних доручень міністерствам для вжиття необхідних заходів на державному рівні щодо подолання негативних наслідків минулого у ставленні до релігій, церков.

Широкий позитивний резонанс у віруючих і в релігійному середовищі мала Заява Президента України В. Ющенка під час бесіди з Патріархом Московським Олексієм II 2005 р. “...щодо прагнення України

мати свою Помісну Православну” та “...ми від всього серця бажаємо, щоб православна віра об’єднала українців, щоб в нашій народі було більше довіри і любові” [14].

За визнанням експертів розвинутих країн світу, українське законодавство з питань свободи совісті та релігії в цілому є демократичним і відповідає міжнародним стандартам. Про це свідчать дані соціологічного дослідження, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень (УЦЕПД) (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Самовизначення населення України щодо віри і релігії:
соціально-демографічні ознаки (% опитуваних)**

	Серед усіх опитуваних	Стать		Вік (років)				Освіта			
		чол.	жін.	18-28	29-39	40-49	50 і >	непов. середня	заг. серед.	сер. спец.	вища
Віруючі	58	46	68	53	56	54	63	67	57	59	50
Вагаються між вірою і невір’ям	23	25	21	27	24	26	17	16	23	23	28
Невіруючі	12	17	8	12	12	12	12	12	13	9	13
Атеїсти	3	5	2	2	2	3	5	2	2	5	5
Байдужі до віри	3	4	1	4	4	3	1	2	3	3	2
Не визначилися	2	2	—	2	—	—	—	1	1	—	—

Із наведених даних бачимо, що більше половини населення України визнають себе віруючими, а 23 % — вагаються між вірою і невір’ям, що за певних умов можуть поповнити прошарок віруючих. Із цього можемо стверджувати, що в Україні виникла сприятлива атмосфера щодо активізації релігійного життя. Держава законодавчо закріпила і забезпечила можливості практичної реалізації свободи віросповідання. За досить короткий проміжок часу після здобуття незалежності відбулося відновлення орієнтації мільйонів людей на ті морально-етичні цінності, які раніше відкидалися офіційною ідеологією. Сьогодні Україна стала поліконфесійною державою.

Найбільше новоутворених релігійних громад з’явилося в минулому році в Автономній Республіці Крим, Київській (з м. Києвом), Донецькій, Вінницькій та Хмельницькій областях.

На сьогодні Україна — багатоконфесійна держава, де офіційно (на 1 березня 2008 р. за даними Державного комітету України у справах національностей та релігій) представлені 55 віросповідань, в меж-

ах яких діє 33 841 релігійна організація [15] (Згідно з Законом України “Про свободу совісті та релігійні організації” поняття “**релігійні організації**” охоплює “релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об’єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій”), у тому числі 32 018 офіційно зареєстрованих релігійних громад, що представляють майже 90 конфесій, течій, напрямів і тлумачень. Сьогодні це більше ніж удвічі релігійних громад, ніж у 1991 р. (із 13 019 до 32 018).

Розподіл релігійних організацій за конфесійною ознакою свідчить, що перше місце в Україні посідає **православ’я**. Православ’я в Україні не має зараз єдиного інституційного оформлення. Найпомітнішими серед них є: Українська Православна Церква Московського Патріархату (УПЦ-МП); Українська Православна Церква Київського Патріархату (УПЦ-КП); Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ). Третє місце за кількістю релігійних організацій посідає Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ); Римсько-Католицька Церква (РКЦ); євангельські християни-баптисти (ЄХБ); християни віри євангельської (п’ятидесятників) України (ХВС); адвентисти сьомого дня (АСД); свідків Єгови; зазначимо, що понад тисячу релігійних організацій в Україні створено національними меншинами, найбільшу частину з них створено послідовниками ісламу; реформатська, німецька євангелічно-лютеранська, вірменська апостольська та іудаїстська церкви, що становлять 97,2 % всієї релігійної мережі України.

Найвпливовішою складовою релігійного життя залишається православ’я, що становить 54 % від загальної кількості релігійних об’єднань країни. Українська православна церква є домінуючою в українському православ’ї.

Релігійність — риса психології особистості та соціальної спільноти, безпосередньо пов’язана з їхнім характером. Згадаймо, що характер складається з двох головних блоків: систем відношень до світу й до себе, в яких нерозривно переплітаються моральні оцінки з позиції “добро — зло”, естетичні — з точки зору “прекрасне — огидне”, емоційні — “подобається — не подобається”, та волі, яка спонукає на подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху до поставленої мети. Оскільки будь-яка віра є безумовним і рішучим прийняттям на рівні глибинних емоційних, моральних та естетичних відношень і керівництва до дії якихось ідей, цінностей, то очевидно, що вона розміщується в обох блоках характеру й справляє на них істотний вплив.

Християнська релігія є в самій своїй основі духовною. Людина — біо-соціо-духовна істота. Хоча біологічні інстинкти та соціальні вимоги перебувають в ній у постійному протиборстві, вони разом сковують дух людини, її власне Я, совість — процес внутрішнього визначення добра і зла. Гадаємо, що саме в усій цій трієдиній скутості — коріння одвічного трагізму людського існування. Духовне в людині — це те, що дає їй змогу протистояти і біологічному, і соціальному. Християнська любов — найвищий злет духовності, оскільки в ній людина цілком підноситься над трагізмом власного існування, радісно підпорядковуючи дух сили найвищої цінності — **життю в усіх його проявах для блага людини.**

Справжній християнин досягає в любові щастя душевної гармонії. Для нього віра-любов — джерело блаженства єднання з Вищим світом, в якому панують абсолютні Істина, Добро, Краса. Це блаженство підносить дух над усім об'єктивним, але сама вона сприймає свій суб'єктивний стан як об'єктивне вторгнення Вищого Духу в своє Я. Це дає наснагу в жадливих лабетах інстинктів та соціального тиску обирати совістю добро. Істинні християни не шукають виправдання своїх гріхів, що завжди є поступками інстинктам та тиску ззовні, хибною сентенцією: “На все воля Бога”. Саме воля — в людині. Бог, згідно з християнським ученням, дав їй свободу вибору добра чи зла. Цим християнство піднесло людину до Царства Духу, яке людина спроможна обрати й вистраждати в собі. Свобода морального вибору совістю — найістотніша сутність людини. Знаходячи в собі совість, людина підноситься до щастя бути в істинній собі.

Порив до духовної віри наростає в Україні. Людина безпорадно зупинилася перед “досягненнями” свого зухвалого розуму, що покладався тільки на власну могутність і здатність створити за допомогою ідеології та науки всезагальне блаженство. Люди з новою силою відчували трагізм своєї несвободи — перед ними ж створеними згубними силами, які калічать людські душі й тіла, природу, що стимулює світовідчуття безпорадності й абсурдності людського існування. Дедалі більше здатних мислити й переживати людей доходять висновку, що основа порятунку України в тому, на чому міцно стоїть культура Заходу: в одухотворенні людської душі загальнолюдськими цінностями, стрижнем яких є любов в її християнському тлумаченні.

Українська історія сповнена трагедій, головною причиною яких є межове геополітичне становище української землі — “на грані двох світів”. Таке становище породжує граничні ситуації — життя перебуває перед постійною загрозою, є проблематичним. Тому люди шукають підтримки й надії у Бога.

Духовна, виховна, ідеологічна діяльність церкви не була марною, хоча результати її виявилися нескоро — засів церкви падав у ґрунт сприятливий, найбільш надійний, хоча й такий, що дає не стрімкі сходи, а повільне, проте суцільне проростання. Цей соціальний ґрунт — селянство, яке складало головну масу українського народу. Для психіки селянина, пов'язаного з природою та землею, властива релігійність. Це спричиняється багатьма чинниками, серед яких головним є залежність успіху селянської праці від природних умов, коли можна сподіватися тільки на ласку Божу й просити підтримки тільки у Бога. Селяни — найбільш гноблені і знедолена верства населення, і шукати захисту від несправедливості, неправди їм здебільшого доводиться також тільки у Бога. Українське селянство зазнавало соціального гноблення, помноженого на національне. Нарешті, природа, серед якої живе селянин, своєю доцільністю, красою, таємничими порухами, грою незримих, незрозумілих для людини, часом грізних, жахаючих сил тощо переконливо говорить про Творця, тим більш переконливо, що мало не єдиним джерелом інформації про навколишній світ для селянина була церква.

Об'єктивним свідченням про глибину й силу емоційності як риси української національної психіки є наші пісні, що викликають зачарований подив у естетично чутливих людей всього світу. На сьогодні відомо близько двадцяти тисяч українських пісень з мелодіями. А текстів — сотні тисяч. У піснях наш народ вилив тугу за волею, за правдою, свій порив до справедливості, добра, любові, показав свою життєрадісну, веселу, доброзичливу вдачу.

Висока емоційність, поєднана з очікуванням “правди” в стані власної безпорадності, неспроможності активно діяти, виборюючи її, стимулює фантазію, посилену діяльність уяви. Згідно з відомою психологічною закономірністю, емоційна енергія загальмованих зовнішніх дій мусить розрядитися у внутрішніх афектах фантазії. Це зумовило становлення такої риси української національної психології, як інтровертизм. Інтровертивними називають народи, схильні до поглиблених духовно-моральних, екзистенціальних пошуків, екстравертивними — творців, зосереджених переважно на вдосконаленні матеріально-технічного виробництва, установ. Наприклад, типовим інтровертивним народом є індуси, екстравертивним — американці.

У свою чергу, інтровертизм органічно пов'язується з індивідуалізмом. Екстравертизм як національна експансія неможливий без “колективізму”, себто підпорядкування одиниці загалу, беззастережного послуху, відданості колективній думці тощо. В. Янів пише: “Цілоком зро-

зуміло, що спрямування уваги на власну особу з рівнозначним сильним чуттєвим забарвленням мусить вести до індивідуалізму, отже до риси світогляду, яка поруч із українською емоційністю викликає найменше сумнівів та знайшла найвиразніше висвітлення в українській науці і публіцистиці. Це й є, між іншим, фактор, що нас найбільше пов'язує з Європою і віддаляє від Сходу, в тому числі і від Росії" [9].

Очевидно, що всі три риси української ментальності — емоційність, інтровертизм та індивідуалізм — в їх взаємодії та поєднанні з національною ідеєю, стрижень якої становить очікування "правди", та з об'єктивними чинниками, які інтенсивно стимулюють релігійну віру, є вельми сприятливими саме для духовної релігійності.

Релігія — феномен духовного життя людства. Вона — світоглядна основа людини, що регламентує її повсякденну поведінку, надає їй можливості спілкування з надприродними силами шляхом відправлення певних обрядів. Це зумовило вивчення релігії багатьма науками: філософією, теологією, релігієзнавством, культурологією, соціологією, психологією, історією та іншими. Водночас релігія є сферою ідеологічної діяльності. Вона включає в себе відправлення різних культів (молитви, обряди, свята), що відбуваються на базі відповідних об'єктів (церкви, монастирі, релігійні громади, мечеті, пагоди тощо), які, пройшовши певні етапи становлення, формування і розвитку, є локалізованими і функціонують у просторі, і майже всі зумовлені часом.

На нашу думку, необхідно звернути увагу до поширення серед населення України нетрадиційних та новітніх релігійних течій. Зазначимо, що в країні існують "правдиві релігії", де філантропічна, скажімо, діяльність є усвідомленням релігійного обов'язку, і релігії "фальшиві", де така діяльність лише "прикриття". Саме тут є один із принципових поділів між ученими, які досліджують феномен нових релігійних рухів (НРР) та так званими антикультистами, котрі вже чверть століття году-ють світ міфами.

На початок 2000 р. кількість громад їх прихильників, передусім неохристиянських та історично не вкорінених в Україні релігійних утворень, збільшилася до 1083. Належать вони до 48 напрямів (26 із них мають лише від 1 до 5 осередків своїх вірних). 58 громад має *Новоапостольська церква* та 56 — *Церква Ісуса Христа святих останніх днів (мормони)*. 75 % усіх громад прихильників новітніх релігійних течій зосереджено у Південно-Східному регіоні України. До новітніх релігій належить і 498 громад *харизматів*, з яких 329 підпорядковуються *Церкві*

повного Євангелія (ПЄ). Мережа громад харизматів має сталу тенденцію до зростання — з 27 у 1992 р. до 498 на 1 січня 2000 р., на сьогодні до складу ПЄ входить близько 523 громад [5, 47].

На нашу думку, інтенсивне поширення НРР зумовлене активністю зарубіжних місій, які заохочують їм фінансову допомогу, а також відчуженням значної маси населення від християнської традиції, розривом у соціальному досвіді, слабкістю традиційних церков і нерозвиненістю їх місіонерських структур.

Зауважимо, що в діяльності НРР тривогу викликає негативний вплив деяких сект на психіку своїх послідовників, змушуючи їх до самоізоляції, повного розриву з соціумом, з сім'єю тощо... Наприклад, "Велике біле братство", "Богородичний центр", які досі продовжують свою діяльність. У зв'язку з вищенаведеними фактами вважаємо, що держава повинна забезпечити захист особистості від негативного психічного впливу подібних НРР сект.

Відзначимо, що ставлення громадян України до діяльності іноземних проповідників неоднозначне. Згідно з даними соціологічних досліджень, проведених з 1999 р. Інститутом соціальної та політичної психології АПН України, позитивно ставляться до такої діяльності 10,7 % респондентів, 23,6 % опитуваних засвідчили своє неоднозначне ставлення, цілком негативне ставлення виявили 39,6 % респондентів, які зазначили, що діяльність іноземних проповідників руйнує духовність нашого народу, 11,4 % опитуваних заявили про своє байдуже ставлення до означеної діяльності.

Держава повинна бути не байдужа до процесів, що відбуваються в середовищі НРР, вона мусить вживати заходів щодо унеможливлення появи, розвитку та реєстрації деструктивних культів. Одним із таких кроків для захисту громадян стало внесення доповнення до ст. 24 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" від 23 квітня 1991 р., згідно з яким органами виконавчої влади провадиться певна регламентація діяльності представників зарубіжних релігійних центрів та організацій України. Згідно з цим доповненням дана категорія іноземців має право займатися проповідництвом релігійних віровчень лише в тих релігійних громадах, на запрошення яких вони прибули, за офіційним погодженням із державним органом, який здійснив реєстрацію статуту даної релігійної організації. На жаль, іноземні проповідники часто порушують це положення закону. Так, за даними Держкомнацрелігій України, протягом останніх п'яти років у 89 випадках проповідниками було порушено зазначену норму закону.

Отже, щодо лідерів таких рухів повинні застосовуватися заходи, передбачені кримінальним законодавством. Відзначимо, що проблема НРР не може бути вирішеною поліцейськими методами.

Вже почав працювати Державний комітет України у справах національностей та релігій, але статистика Держкомнацрелігій сьогодні така, що вона не дає можливості відслідкувати конфесійні зміни в стані нео-релігій. З цього приводу можемо погодитись із думкою професора Анатолія Колодного, "... бо ж маємо оптовий показник з неохристиянства, неоязичництва та неоорієнталізму". Таку ж статистику маємо щодо релігійних меншин в Україні. Тож мало хто з науковців спроможний при такій ситуації вивчати релігійні процеси України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. — Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1996. — № 30.
2. Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації", 23 квітня 1991 р., зміни і доповнення до якого вносилися законами 19 лютого і 23 квітня 1992 р., 5 травня і 23 грудня 1993 р., 22 грудня 1995 р., 17 грудня 1996 р., 17 грудня 1996 р.
3. Закон України "Про альтернативну (невійськову) службу", 12 грудня 1991 р., зі змінами і доповненнями прийнятий у новій редакції 18 лютого 1999 р.
4. *Арсстов В. М., Шудрін І. О.* Нетрадиційні реалії: суть і спрямування. — К., 1990.
5. Виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають із її членства в Раді Європи: Збірник матеріалів круглого столу / Ред. кол.: І. В. Бондарчук — гол. ред. та ін. — К.: Світ Знань, 2006. — 160 с.
6. *Качурова С. В.* Соціальна адаптація нових релігійних течій (філософський аналіз). Спеціальність 09.00.11 — релігієзнавство. Дисерт. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук, канд. юрид. наук. — Харків, 2002.
7. *Лубський В. І., Лубська М. В.* Історія релігій. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — Розд. XIX. — С. 592–622.
8. *Митрохин Л. Н.* Религии "нового века". — М., 1985.
9. *Москалець В.* НародіНація, "Релігійність як риса українського національного характеру" // Філософська і соціологічна думка. — 1993. — № 1.
10. Религии мира / Под ред. чл.-корр. РАН Я. Н. Щапова — М., 1994.
11. *Филипович Л.* Нові релігії в Україні: поява, типологія, перспективи // Релігійна свобода; історичне підґрунтя, правові основи і реалії сьогодення. — К., 1998. — С. 92–110.
12. Христианство. Словарь / Под ред. Л. Н. Митрохина. — М., 1994.
13. Часопис "Релігійна панорама". — 2005. — № 5 (57). — 81 с.
14. RISU, www.uaorthodox.org.
15. http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=50254&cat_id=47898.